

SENSA POGOVORI

SPRAŠEVALA: **MARJANA LAVRIČ** FOTOGRAFIJE: **UNSPLASH IN OSEBNI ARHIV**

To je čas, v katerem se zgosti vse, kar je dobrega

Kako lahko krščanstvo kot možnost prepozna preprosto resnico, da je med religijami tega sveta – od starih do današnjih in od prvotnih do svetovnih religij – prisotna nevidna, a sveta vez medsebojnega spoštovanja, ljubezni? Je to sveta vez sveta, ki se lahko hrani le iz ponižnosti do še tako majhnega elementa tega sveta in zaobjame v ljubečo celoto vse, kar je?

O Bogu v postkrščanstvu (Slovenska matica, 2025), kot se imenuje sklepni del trilogije – z Etiko diha (2012) in Antigoninimi sestrami (2018) – smo se pogovarjali s filozofom in religiologom, prof. dr. Lenartom Škofom.

Prehajamo v čas, ko se svetloba zoži, ko zimski sončev obrat doseže svojo najnižjo točko na obzorju. Pri starovercih ta čas simbolizira zmago dobrega nad zlim, pri kristjanib je to advent – pričakovanje rojstva Jezusa Kristusa. Kako vi doživljate zadnje tedne starega leta?

Ta čas doživljam manj cerkveno in bolj osebno, manj strogo religijsko, bolj v duhu cikličnosti, ritualnosti. Vse stare religije so najprej živele skozi kozmične cikle, zato ni nič čudnega, da je tudi božič ime za mladega Boga, ki se rodi takrat, ko narava spi, počiva, vsaj v tem geografskem pasu, kjer živimo mi. Hkrati je to zelo starodavno izročilo naših prednikov. To je praznik družine, človeka, civilizacije, v katerem se zgosti vse, kar je dobrega, in se potem razpusti v novo obdobje, novo upanje. To je bistvo praznikov kot polnosti časa, neke ekstaze sobivanja, v katerem lahko nastopi Jezus kot odrešenik za tiste, ki so, smo verujoči, za druge pa je lahko to simbol upanja, miru ipd.

Prarojstvo sveta imenujemo stvarjenje. Vedenje o njem črpate iz enega najstarejših svetih spisov na svetu – indijskih Ved: "... Eno je dihlo brez vetra, iz sebe, drugega res ni bilo onkraj tega. ... Prazno je bilo ovito v lupino – in Eno je bilo rojeno z močjo toplote."

Prof. dr. Lenart Škof je predstojnik Inštituta za filozofske in religijske študije ZRS Koper ter dekan Fakultete ISH - Institutum Studiorum Humanitatis Univerze Alma Mater Europaea, med drugim je tudi redni član razreda VII World Religions Evropske akademije znanosti in umetnosti (EASA). Njegova bibliografija obsega številne izvirne znanstvene članke, poglavja v monografskih publikacijah ter znanstvene monografije. O Bogu v postkrščanstvu (Slovenska matica, 2025), kot se imenuje sklepni del trilogije – z Etiko diha (2012) in Antigoninimi sestrami (2018) – smo se pogovarjali s filozofom in religiologom, prof. dr. Lenartom Škofom.

V Vedah imamo res več modelov stvarjenja, kar me je vedno znova pritegnilo. V Vedah imamo to izpuščanje, neko izlivanje, izžarevanje sveta in tako dalje. Bog je v Vedah lahko tudi tesar, svet steše po rokodelsko. Poznamo pa tudi druge pojme stvarjenja, kjer je stvarjenje proces kontinuitete. V stari Indiji svet lahko nastane iz ogretega kozmičnega jajca. Vemo, kdo ogreje konkretno jajce. Ogrije ga kokoš, kajne? Ne pa neki teolog, ki bi na njem učeno sedel ...

Jezus ni sedel v nekem kabinetu in pisal razprave, se jezil na ljudi, jih sovražil ali z njimi tekmoval, kdo bo napisal boljšo knjigo. Nasprotno, deloval je med ljudmi v materialnem okolju: dihal je z njimi, jih zdravil, podpiral ... Poznal je moč elementov – vode, zraka, zemlje, ognja ...

Stvarjenje se kaže na različne načine. V judovsko-krščanski religiji je iz Boga, tudi iz besede. "Beseda je meso postala." Navajeni smo, da je stvarjenje neka točka iz nič v nekaj. To se mi zdi zelo problematično, ker v kreacijo *ex nihilo*, torej stvarjenje iz nič, ne verjamem. To je prikladna teološka resnica, ki služi temu, da se Bog popolnoma loči od vsega preostalega. Vem in tudi razumem, zakaj to gesto teologi potrebujejo, sam pa je ne. Prepričan sem, da je stvarjenje procesno in da je Bog vsekakor imel pred seboj – kot je tudi že v Stari zavezi nakazano – neko tkanino, neke materiale, med drugim tudi feminilno energijo, ki zagotovo "predhodi" Jezusa, se je bil vendar rojen iz ženske. Zakaj torej ne bi ta energija "predhodila" tudi stvarjenju?

To so stvari, ki me zanimajo, saj je glede stvarjenja še ogromno stvari neraziskanih. Če si drznemo o njih drugače razmišljati, dobimo drugačne odgovore. Teologov, filozofov pa tega večinoma ne naučijo oziroma jim ne pustijo, da bi razmišljali drugače. Jaz sem si to svobodo v postkrščanstvo, ki nas vzgaja kot svobodne individuum, vzel sam.

Zakaj ste si v tem svojem sklepnem delu trilogije vzeli za model kot izhodišče prav krščanstvo?

Krščanstvo je prevladujoča religija v Evropi in žal je ujeta v dogmatske, še vedno institucionalne in druge vzorce v okviru teologije. Menim, da jih je treba razvezati v neko bolj horizontalno mišljeno transcenco, v večje spoštovanje spolne razlike, ki je žal v večini religij popolnoma zatirana ali pozabljena. Institucionalno duhovnost pa je treba sprostiti v dih, v mate-

rialnost diha – v to, kar je tudi Jezus ves čas počel. Jezus ni sedel v nekem kabinetu in pisal razprave, se jezil na ljudi, jih sovražil ali z njimi tekmoval, kdo bo napisal boljšo knjigo. Nasprotno, deloval je med ljudmi v materialnem okolju: dihal je z njimi, jih zdravil, podpiral ... Poznal je moč elementov – vode, zraka, zemlje, ognja ...

Kako vidite Jezusa vi? Kot bogočloveka, Kristusa, ki je Mesija, odrešenik?

Vidim ga zelo podobno kot recimo John Caputo, pomemben postkristijanski ameriški teolog. Kot postkristijan je razrahljal, ošibil številne okostenele strukture krščanske institucionalnosti, predvsem filozofske teologije. Jezusa Kristusa vidi kot nekakšno destilacijo kozmičnih energij – destilat pravih, najčistejših kozmičnih energij,

ki se lahko inkarnirajo v osebo, kot je Jezus. Ta je utelešena pneuma, tj. dih sveta, življenje, ki ga Jezus prenese tudi onkraj smrti. Za kristjane je to dogmatska resnica, stvar vere, za druge pa je to lahko stvar simbolike, metafore, a pri tem ne vidim ovir, da pojav Jezusa ne bi imel širših pomenov. Ne le za ožje verujoče kristjane, ampak za vse tiste, ki jih zanima prihodnost etike, religije ipd. Caputo Jezusa poimenuje "divinanimal", tj. božansko animalno, seveda kot celoto različnih ravni bivanja, ki se redko združijo v eni osebi. Ne zgodi se pogosto, da se kozmične silnice ljubezni v nekem trenutku lahko povežejo v osebo, kot so Jezus, Buda, Frančišek Asiški ... Gre torej za svete ljudi, modrece, ljudi s posebnimi sposobnostmi, ki več vedo, čutijo itd. Nikoli ne bomo vedeli, kdaj in zakaj se pojavijo, zagotovo pa se pojavijo. Tako kot se pojavijo tudi njihova nasprotja: planetarni zločinci, ljudje, ki so destilacija slabih energij kozmosa, žal, zla samega. Nisem dualist, verjamem pa, da je v vsakem človeku dobro in slabo.

Preden preideva v postkrščanski svet, se pravi, v Tretjo dobo – v Dobo diha,

kot jo vi pojmuje, postaviva okvire: kaj sploh je krščanstvo?

Krščanstvo je vse in nič hkrati: skupek vseh izročil, zgodovine cerkva, sekt, plusov, minusov, zlorab, tudi milosti ... Vmes pa je polje, kjer je krščanstvo živo in obstaja skozi perspektivo sočutja, ki je bilo v Stari Grčiji in tudi še pozneje kot vrednota prezrto, zatirano. Prav krščanstvo je v evropski civilizaciji in kulturi tista prelomna točka, ki obrne pojem etike popolnoma na glavo: kar se tiče odnosa do trpljenja, do žalosti, do nesreče. Človek dela nekaj, kar mu ne koristi – trpi ob tem, ko drugi trpi; žal mu je, ko se komu zgodi nekaj slabega. Zakaj? Skozi etični vidik se odpre dimenzija popolne ljubezni in nenasilja, ki pa za človeka ostaja večinoma nedosegljiva. Doseči jo je mogoče le tako, da se ji popolnoma prepustiš – žrtvuješ samega sebe v ta namen – tako kot Jezus ali nekateri mistiki. Za nas ostaja krščanstvo kot zaveza, ki kontinuirano teče skozi dejanja in misli ljubezni, ki se vzdržujejo oziroma ohranjajo v kontekstu neke osebe, nauka, filozofskega dogodka z neko subtilno (med-)človeško energijo, tudi drugih bitij, narave ...

Kaj pa Bog v tradicionalnem pomenu besede – kaj je Bog?

Boga v tradicionalnem smislu vidijo nekateri katoliški filozofi kot nekaj presežnega, Drugega, različnega, metafizičnega, transcendentnega ipd., zagotovo pa nematerialnega. Edini paradoks materialnosti je Jezus, ki sobiva v Sveti Trojici. Kako je mogoče, da so v Sveti Trojici tako Bog Oče kot Sin in Sveti duh in da Sin pravzaprav biva v božječloveški naravi? V večini velikih religij, razen v Indiji, bogov ne najdemo v naravi, še manj v sebi, to bi bilo nedopustno, pregrešno. Osebni Bog izhaja iz

judovske tradicije, je kot Gospod, s katerim se lahko pogovarjamo. Jaz takšnega Boga nisem nikoli čutil. Čutim ga skozi stvarjenje nekih stvari, skozi polnost narave, človeškega, medčloveškega, človeško-živalskega ali človeško-rastlinskega sobivanja. Svojo teologijo imenujem kot elementarno, filozofsko teologijo, nekakšen teološki animizem. Ohranjam poimenovanje Bog, ki pa je prej neoseben kot ne. To je danes precej običajno razmišljanje v širši filozofiji, hkrati pa prelomno izhodišče med tradicionalnim in posttradicionalnim Bogom.

Zgodovina krščanstva kot religije, kot institucije nas opominja, da je bilo prvotno izročilo pogosto zlorabljeno, zmanipulirano. Ali niso morda prav izobčenci, heretiki tisti, ki jim velja zaupati? Ali ne postajamo vsaj nekateri iskalci izgubljene hčerke in sinovi na pragu Hiše, ki ni več dom?

Vsaj za krščanstvo velja, da se je dogmatski okvir moral konstituirati. O tem ni dvoma. Stvari se morajo poenotiti. Drugače bi religija razpadla. Zdi se mi, da je za vse manj tvegano oziroma bolje, da so duhovniki v Katoliški cerkvi naučeni o tem, kaj morajo predstavljati, kot pa da bi bili, nasprotno, popolnoma svobodni. Kot vemo, imajo vse institucije neko lo-

giko. In kdo sem, da bi ji oporekal? Prepovedal obstoj cerkva (ne samo katoliške) in zahteval, da mora biti vse drugače? To zagotovo ni moje poslanstvo.

Res pa je, da so od nekdaj obstajale razne heretične sekte, ki so pozneje, v vzratnem ogledalu, obveljale kot nepravoverne, nepravilne, nasproti katerim so se tako oblikovale dogme. Zato je predvsem naloga filozofov, da te pojave prepoznamo. Za primer vzemimo Giordana Bruna, ki je bil zaradi svojih nekonvencionalnih idej ubit, sežgan na grmadi. Danes sredi Rima stoji njegov spomenik. Nobena sledu pa ni več o tistih, ki so ga dali ubiti, Giordanova spoznanja pa so živa še danes. Podobna usoda je doletela heretika Amalrika, ki mi je posebej blizu ... Njuni nauki tako kot številnih drugih so preživeli v različnih v oblikah, včasih se njihov učinek še multiplicira. Čeprav zatirani, uničeni, se pozneje pojavijo – po nekakšni logiki – v mislecih, ki so (bili) stokrat odmevnejši in so jih s silovito intelektualno močjo povzdignili iz pozabe ali povprečja.

Da, resnica, če je to resnica, vedno zno-va pride na dan ... Ali sploh imamo dostop do izvira oziroma do prvotnih virov o krščanstvu? Kot ste zapisali

vi: "Kdaj so zgodbe o Bogu postale zgodbe o totaliteti, o zaprtem sistemu, o enem?"

Vse zgodbe o božjem so neki navdihnjeni narativi. Prvi evangeliji so se začeli ustno pojavljati približno 35 let po Jezusovi smrti. Do približno leta 130 so jih tudi zapisali. Tu je torej prisoten neki zamik. Kot velja za vsako staro religijo, izvirnega sporočila nimamo, niti nimamo izkušnje ljudi, ki so zapisovali prva besedila, da bi slišali, kaj je govoril Jezus ali kaj je govoril Buda, a kje je šele njuna izkušnja, zaobjem

Osebni Bog izhaja iz judovske tradicije, je kot Gospod, s katerim se lahko pogovarjamo. Jaz takšnega Boga nisem nikoli čutil. Čutim ga skozi stvarjenje nekih stvari, skozi polnost narave, človeškega, medčloveškega, človeško-živalskega ali človeško-rastlinskega sobivanja.

celote! Potrebne je kar nekaj sreče v življenju, da te registre lahko ohranimo v sebi še žive. Mladi, ki so ves čas priklopljeni na telefone, teh registrov morda ne bodo imeli odprtih. Ljudje srednjih let in starejši pa smo še odraščali v stiku z naravo, s kamenjem, rastlinami, z materialnostjo, zemljo ... V nekih trenutkih utrinke te celote morda le lahko začutimo: v stiku z drugo osebo ali v tišini, v meditaciji, ob prebiranju nekega besedila ...

V popotovanju v tretjo dobo greste vse do staroverstva – prvotne slovenske religije. Zakaj?

Krščanstvo je staroverstvo ves čas nadziralo in ga poskušalo zatreti. Zato so knjige, ki jih imamo o tej naši indigeni religiji, pravo bogastvo. Najbolj me pri tem fascinira prisotnost božanskega v naravi ter vrhovna boginja Nikrmana.

Ta snovni narativ: stvarjenje iz kače, božansko v kamnih, prisluškovanje pračasu, ki ga lahko slišimo skozi naravo; predniki živijo v nas, skozi nas, skozi naravo; lahko smo z njimi v stiku; potem spoštovanje vsega, kar živi – naravnih ciklov trojnosti skozi tročane ... Vse to prevajam v svoj teološki animizem, v filozofsko teologijo postkrščanstva v želji, da ga elementarno staroverstvo oplemeniti, preobraziti.

Ker je Bog v postkrščanstvu vseprisoten in bivajoč v vseh stvareh? "Bog je vse v vsem".

Tako je, a le kot možnost ... Če bi bila gotovost, ne bi bilo nič novega. Bog je kot neka možnost, kot neka potencialnost, kot neka prihodnost. Če bi delali stvari le za sedanjost, bi kot civilizacija obtičali. Če bi delali le za preteklost ali jo celo spreminjali, bi bili v totalitarizmu. Kot pravi izrek iz časov stalinizma: Ne bojimo se za prihodnost, bojimo se za preteklost.

Torej Bog kot možnost: se pravi, ne da kar povsod je, ampak vzpostavimo stik z Njim/Njo, če si to želimo, če to iščemo. Skratka, ne gre za to, da bi Bog kar vsepovsod bil, mi bi pa hodili okrog, se dotikali dreves, živali, ljudi in kar začutili avro božanskosti. Tako enostavno žal ne gre. Knjigo o takšnem vseprisotnem bogu bi lahko napisal le kakšen guru ali pa teološki prevarant. V resnici pa gre za zelo subtilno doživljanje Boga. Bog je neka distanca, diferenca, ki jo občutimo. Bog obstaja kot neka prihodnost – vse religije nekaj ali nekoga še pričakujejo, tudi Mesijo, Odrešenika, nekaj, kar še ni dokončano in se tako ponuja možnost, da se stvari popravijo. To je eshatologija. Bistvo eshatologije ali nauka o odrešenju pa je v tem, da še nismo tam, obstaja pa možnost za vse.

Skozi zgodovino se Bog kaže kot kontinuiteta ljubezni, namere ali intence ljubezni, ki jo ljudje razbiramo skozi čas. Če je nihče ne bi razbiral, je ne bi bilo treba razlagati. Ker pa jo iščemo in ohranjamo, pa ta kontinuiteta še živi, pa čeprav je njena nit včasih tako zelo tanka, da se skoraj pretрга, na primer v Auschwitzu ...

Etty Hillesun, po rodu Židinja iz Nizozemske, v svojem dnevniku kot priča tega grozljivega zla zapiše, da je Boga treba iskati v nas samih, treba se je pobožanstviti.

Bog je potreboval pomoč človeštva

Skozi zgodovino se Bog kaže kot kontinuiteta ljubezni, namere ali intence ljubezni, ki jo ljudje razbiramo skozi čas.

v času te grozovitosti: "Ti nam ne moreš pomagati, temveč moramo mi pomagati Tebi in do zadnjega braniti

Tvoje bivališče v nas," je zapisala. Da je Bog lahko preživel, je potreboval človeka. Verjamem v Boga, ki ni neskončno vsemogočen, ki ima "neskončnost minus nekaj malega". Na primer za mormone je Bog nekoč bil tudi človek. In človek bo nekoč Bog. In ta razlika "od neskončnost minus nekaj" je, da je Bog ali boginja, ko je ustvarjal/-la svet, že imel/-a pred sabo nekaj ...

Ko je Jezus izdihnil na križu, je bilo človeštvo brez zaloge diha. A se je tretji dan za tem vrnil – in ni pomembno, ali se je vrnil v fizični podobni, ampak da se je prikazal, kot se je ohranilo v mitu.

Najprej Mariji Magdaleni, torej ženski, ki ji je napregel rekel, naj se ga ne dotika, s tem pa je ustvaril varovalni prostor etike med moškim in žensko. Postala sta nova moški in nova ženska. Šele nato je izdihnil novo zalogo diha učencem in vsemu človeštvu.

Auschwitz – plinske celice v taborišču smrti – je razčlovečena grožnja človeštvu, da ostane brez diha.

Vrniva se k Amalrikovcem, tj. pripadnikom srednjeveške »heretične« krščanske ločine Amalrika Benskega (1150-1206/07), ki so vas še posebej fascinirali.

Tu velja najprej omeniti Joahima iz Fiore, ki je v svojih spisih napovedoval to Tretjo dobo. V njej bo po dobi Očeta in dobi Sina nastopila doba Svetega Duha, v kateri se bo na Zemlji pojavila povsem nova, t. i. spiritualna Cerkev, za katero bosta značilni svoboda in ljubezen, ki se bo širila oziroma razvijala predvsem v bratskih samostanskih skupnostih. Amalrikovci pa so verjeli, da je to obdobje svobode in prebivanja v ljubezni že prisotno v

njih samih. Transcendca ni vrhovno bitje nad vsemi stvarmi, ampak je zavzetje prostora vsake stvari. Zanje

je najvišji človeški zakon postati duhovno bitje tukaj in zdaj, na Zemlji.

“Karkoli je v Bogu, je Bog. V Bogu pa je vse, kajti vse, kar je bilo ustvarjeno, je bilo življenje v Njem. Zato je Bog vse.”

Radikalno so zavračali cerkveno avtoriteto in v svojih vrstah kot prvi po prvotni cerkvi Jezusovega časa spet združevali moške in ženske, izobražence in plebejce. Pod vplivom islamskega ‘aristoteljanstva’ so verjeli v vitalistično naravo materije, ki je zanje prežemala celotni univerzum, s tem pa so tudi zagovarjali ontološko kontinuiteto med Bogom in stvarstvom. Tedanji papež jih je izobčil in rekel, da je njihovo početje noro, hujše od herezije. Dal jih je zažgati na grmadi, a njihovo izročilo je preživelo vse do danes.

Pri Amarlikovcih me privlači njihova svoboda, povabilo, da je lahko naše telo, naša duša, naš dih neke vrste tempelj skupaj z drugimi, da lahko, ko smo v naravi, ko smo v odnosu z nekim bitjem, to čutimo že kot neko zavezo; da ne potrebujemo nujno nekoga od zunaj, da to ovrednoti.

Oče, Sin in Sveti Duh – tri moške gramatikalne forme. Popolna odsotnost ženske?

V veroizpovedi se vsem reče gospod. Mene je to vedno intimno zelo motilo, zato sem postavil v osrčje trojice tudi *choro* ali maternično matriksialno, feminilno matrico ljubezni. Namreč tudi Jezusa lahko razumemo kot večspolno bitje, ker je imel v sebi tako močan feminilni element. Velikokrat je njegova rana v feministični teologiji, ki jo je na primer dobil od sulice, upodobljena kot vulva. Izvorno pa je Sveti Duh kot sveti dih tudi zame procesno bolj feminilna energija. Mislim, da je tako v Sveti Trojici namesto 3: 0 za moški princip bolj uravnoteženo 1,5: 1,5. A za to razmerje Cerkev nima interesa. Zakaj ne? Če bi danes rekli politični stranki: Vi imate 39 poslancev, ali bi jih dali 14 nasprotni stranki? Seveda

ne, in tu je podobno. Bodimo realni, nihče ne bo ničesar dal, če v to ne bo prisiljen ali sam prišel do tega. Te koncesije iz trojice teologi verjetno ne bodo dali, ker so še vedno pretežno, zaradi raznih razlogov, ujeti ali pa varno spravljeni v neke sheme, ki so več kot tisoč let delovale in jim dajale dovolj ugodnosti in ugodja, ki se jim ne bodo odpovedali. Meni pa do tega ni. Zato o tem vedno znova govorim in pišem. Posebej mi je blizu belgijska filozofinja, teologinja Luce Irigaray. V slovenski jezik imamo prevedeno njeno čudovito knjigo o Mariji.

Postkrščanstvo poimenujete tudi Dobo diha. Zakaj? Kako se duh konvertira v dih?

V številnih svetovnih religijah je Bog zelo tesno povezan z dihanjem, dihom. Če kaj čutimo, čutimo utripanje življenja skozi srčni utrip, zato je srce velikokrat simbol ljubezni, medčloveške toplote, življenja. Enako velja za dih, a je bil pozabljen, zatrt ali pa prenesen v neke sfere duhovnosti, Svetega Duha, v sfere varno zapakiranih entitet. Dih pa je kot nekaj materialnega telesnega, še več, kozmično telesno. A smo to kozmičnost žal že pozabili. Kozmične cikle smo nehali častiti, ker smo potrebovali zgodbo o Bogu in božjih ciklih, o božjih odrešenjskih zgodovinah. Kozmičnost in telesnost pa smo žrtvovali skupaj z ženskimi načelom. Zato si prizadevam za rehabilitacijo diha tako kot že številni pred menoj v krščanstvu.

Če hočemo varovati življenje, naravo in živa bitja, potem moramo najprej povrniti odgovornost do diha, zraka, tega elementa, ki je v nas. Dih ima še druge vidike poleg okoljskega, od družbenega do političnega, zdravstvenega, kar se je očitno pokazalo pri epidemiji covida. Kot sva že omenila, stvarjenje se začneja z dihom. Dih brez vetra, o katerem pišejo staroindijske Vede. Po starojudovskem mitu o stvarjenju je *ruah* tisto, ki je pri Bogu najprej, kar najprej diha. Bog sam je dih.

Naloga našega časa je približati se tretji dobi v zgodovini človeštva – spiritualni dobi diha, ki nam bo omogočila zasnovo naravne eshatologije, utemeljene na respiratornih in matriksialnih elementih stvarjenja. Pot tega novega spiritualnega in življenjskega diha, polnega bivanja, je del nove vere, v kateri bo naravno sodihanje – dihanje z novo zemljo in novim nebom ali z naravo – vodilo v eshatologijo osvoboditve. To je hkrati čas, ko narava ne bo več odtujena človeštvu, človeštvo samo pa ne več svojemu inherentnemu respiratorno-matriksialnemu jedru.

Bog je ljubezen.

Dihati najprej pomeni biti živ, pomeni pa tudi ostati pozoren ter zaznavati vse in vsakogar okoli nas z izostrenim občutkom bližine v smislu udejanjanja božanskosti v nas. Slišati glas drugega. Zaznati njegova/njena znamenja in geste, ki kličejo k dialogu z njim/njo ali z naravo v eni od njenih utelešenj. Gaston Bachelard, elementarni filozof, je zrak/sapo ali dih povezoval z “zavestjo o svobodnem trenutku”. Zanj je zrak resnično snovno-duhovna substanca svobode kot take. Prav ta svobodni trenutek kot kraj etične in religijske razlike v nas vabi k razmišljanju o možnosti mesijanskega dogodka, ko bo čas, ko bo “vse tako kot zdaj, samo malo drugače”. Ta razlika kot uskladitev etike in religije je tako subtilna kot spiritualni dih med nami. To je skupnostni dih miru, tako rekoč utripanje skupnosti v ritmu miru. Je čas nove zaveze z naravo ter njenimi božanskimi bitji in njihovimi subtilnimi telesi, prežetimi s sveto energijo kozmičnega duha.

Če je kaj Bog, če je kaj kozmični Jezus, če je kje kakšna energija, ki bi jo bilo treba iz sveta potegniti, se poskušati z njo povezati, je to energija ljubezni, neka kontinuiteta stvarstva ali evolucije. Evolucijski biologi bi rekli, da ne, da je to vse skupaj naključje, da gre za neke variacije. Teologi in

filozofi pa menimo, da gre za neko subtilno gibanje – porajanje ljubezni, kakorkoli jo že razumemo.

Za Feuerbacha je to absolutna ljubezen, prav tako za Schellinga ali za Luce Irigaray, če omenim svoje najljubše. Kot pravi John Caputo: "Kaj ljubim, ko ljubim svojega Boga?" – to so zame ključna vprašanja pri vsem tem. Iskati utrip religije v nas, povrniti dobrohotnost in ljubezen v naš utrujeni in na videz izpraznjeni kontekst odrešitelske zgodovine; prisluhniti narativu, ki morda še ni viden ali otipljiv med nami in našimi etično razklanimi skupnostmi, a je tako konkreten in močan kot naš največji up ...

"Ljubezen se lahko uresničuje le v srečanju, ki se manifestira v dvojini," zaključite svojo knjigo.

Dvojina je najvišja blaženost. Ljubeče srečanje se skrivnostno in nepojasnljivo uteleša v sočasnem in medsebojnem telepatskem razumevanju. To je ljubeči (po)govor, medsebojna bližina dotika ipd. v čuječnosti ljubezni in intimi para, ki ju zamejujeta vzajemno spoštovanje in dostojanstvo v transcendenci ljubezni. Telesi se drugo skozi drugo prežemata in ožarjata, nevidno se dotikata skozi zrak. Tako se Bog subtilno razodeva skozi nas, od znotraj, iz trebuha in iz srca ... Ljubezen domuje v naših telesih – vstopa vanje in prižiga željo za božansko izbranko ali izbranca: "Ljubim te. Ljubim tvoje nevidne in vidne brazgotine in rane. Izžarevanje tvoje krhke biti zdaj diha z mojim telesom in najine ustnice so združene v dihu, ki je poljub ..."

Doba postkrščanstva je nekje v prihodnosti in vendar jo soustvarjamo že danes. Verjetno je v tej sokreaciji prisotna tudi želja, hrepenenje po skupnosti, ki bo soustvarjala drugačen svet.

Ideja v prihodnosti je hkrati kot klika že v nas. Morda utripa kot etični zarodek, ki ga lahko nosi vsak izmed nas. Budisti so rekli, da moraš imeti Budovo naravo v sebi. Tudi Jezusa –

kozmičnega ali realnega –, njegovo naravo, osebo prav tako lahko čutimo, ponotranjimo. Skozi to se nam lahko nakazuje možnost prihodnjega krščanstva, postkrščanstva ali postreligije ... Skozi hrepenenje, pričakovanje, željo. "Moč eshatološke celote je veljavna že v sedanjosti. Deluje vnaprej. Je moč Božje milosti, ki nas kliče k sebi in nam daje moč, da se osredinimo na vero v prihodnost, ki bo božja," pravi ameriški luteranski teolog Ted Peters.

To je inspiracija. Navdih. Na-vdih! Je milost! Vedno, od nekdanj pride v nas. Kako, ne vemo. Kar zgodi se.

Vsa velika (umetniška) dela, velike stvari nastanejo iz tega, ko nečesa še ni bilo. To je inspiracija. Navdih. Navdih! Je milost! Vedno, od nekdanj pride v nas. Kako, ne vemo. Kar zgodi se. Lahko povsem nezasluženo, ne moremo si je prigrabiti ali priboriti. Je bolj neko pripuščanje nečesa drugega, da bo prišlo v nas. Neka aktivna pasivnost, s katero hodimo, gledamo, dihamo, živimo, ki je hkrati odprtost, dopuščanje, tudi samoafekcija ponižnosti. Vsak mora sam stopiti v svojo religijo. Ni je mogoče kupiti ali najti na telefonu s kakim klepetalnim robotom. Ta nam zagotovo ne bo dal odgovora na to, kaj je postreligija, čeprav nam bo lahko marsikaj pametnega povedal.

"Odgovorno delovati iz notranjosti in v njej in kot del sveta pomeni upoštevati prepletene pojave, ki so neločljivo povezani z vitalnostjo sveta, ter biti dovzeten za možnosti, ki bi svetu in ljudem lahko pomagale napredovati in uspevati," kot zapiše sodobna ameriška fizičarka Karen Barad. "Pozdravljati vsak trenutek, biti živ in odprt za možnosti postajanja je etični poziv, vabilo, zapisano v samo materijo vsega bivanja in postajanja. Vesolju moramo iti nasproti in prevzeti odgovornost za vlogo, ki jo imamo v svetu diferencialnega postajanja."

Religija prihodnosti bo morala, vsaj tako se mi vse bolj zdi, naslavljal tako materialne okoliščine našega življenja v določeni kulturi ali družbi kot tudi najintimnejše plasti naših bolj "duhovnih", osebno-subjektivnih potreb in upov. Kot sistem simbolov nam bo morala dati upanje za medsebojno sodelovanje v procesu, ki nam, končnim bitjem, odpira nove možnosti – novo upanje za svet prihodnosti, v katerem bomo ljudje živeli veliko srečnejše kot dandanes.

Ključni vrat, ki vodijo v tretjo dobo, pa so v naših srcih. Od nas je odvisno, ali bomo rešili največjo izmed vseh ugank: zavzetje-prostora postkrščanstva v nas samih. **S**

Knjiga Bog v postkrščanstvu je dostopna tudi na spletu: <https://www.zrs-kp.si/wp-content/uploads/2025/06/Bog-v-postkrscanstvu.pdf>